

УДК 353.071(477)

БОБРОВСЬКА Олена Юріївна,

д-р наук з держ. упр., проф.,

зав. каф. економіки та регіон. економ. політики ДРІДУ НАДУ

РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: БАЗОВІ ПОНЯТТЯ І ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ

Досліджується зміст складових поняття «розвиток» в проекції на процеси життєдіяльності територіальних громад. Визначаються характеристики і параметри процесів розвитку. Розглядається змістовне наповнення і складові поняття «розвиток територіальних громад». Надається визначення його характеристикам – сталості, збалансованості і комплексності, наводяться їх показники. Розробляється методичний підхід до оцінювання рівня розвитку системних складових територіальних громад і їх сукупного розвитку.

Ключові слова: розвиток, процеси розвитку, сталість, збалансованість, комплексність, характеристики і показники, методи оцінювання, інтегрована оцінка.

Bobrovska O. Yu. Development of local communities: basic concepts and evaluation indicators

The content of the concept of ‘development’ components projected on processes of local communities’ life is investigated. Characteristics and parameters of development processes are given. The content and components of ‘development of communities’ concept are considered. The determination of its characteristics – sustainability and balance are complexity and their performance are provided. The methodical approach of systematic evaluation of components of local communities and their complex development is provided.

Key words: development, development process, sustainability, balance, complexity, performance characteristics, methods of assessment, integrated assessment.

Постановка проблеми. Широкомасштабна реформа місцевого самоврядування в Україні, яка почалася у 2014 р., формує якісно новий погляд на роль і місце спільнот

базового рівня – міських, селищних та інших видів територіальних громад як населення первісних адміністративно-територіальних одиниць, що з'явилися в результаті територіального поділу праці.

Здійснювані в Україні реформи місцевого самоврядування підтвердили прийняття Україною проголошеної світовою спільнотою ноосферної концепції розвитку суспільства, яка потребує нового світогляду, глибокого розуміння її безальтернативності і необхідності вирішення усім людством.

На сучасному етапі кожна територіальна громада має всі ознаки просторово-територіальної системи із властивими цьому рівню економічними, природно-ресурсними, соціальними, політичними та іншими складовими, які забезпечують її життєдіяльність. І хоча в межах одного регіону громади спираються практично на одну й ту саму матеріально-виробничу і природничу базу, їх розвиток є неоднорідним. Це пояснюється тим, що формується здебільшого єдина регіональна політика соціально-економічного розвитку, з урахуванням ключових напрямів, які приймаються для всіх територіальних ланок регіону майже без урахування їх власних проблем, властивостей і можливостей. Водночас проблеми територіальних громад також не можуть розглядатись ізольовано чи фрагментарно відносно загально регіональних.

В умовах динамічних змін розвиток регіонів і країни в цілому починається з територіальних утворень – базових адміністративно-територіальних одиниць (територіальних громад) і потребує постійної уваги до удосконалення та перегляду підходів до управлінського забезпечення його процесів. Зростання стає можливим за рахунок організації розвитку всіх систем і елементів територіальних утворень і глибокого вивчення і реалізації чинників впливу на їх сталість, збалансованість і комплексність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми сталого, збалансованого розвитку країни і регіонів привертає до себе увагу багатьох українських учених. Теоретико-методологічним питанням сталого, збалансованого розвитку присвячені праці: Г. Атаманчука, В. Антонюка, О. Новікової, В. Бакуменко, В. Князева, О. Коротич, А. Кузнецова, Н. Мельтюхової та ін. Теоретико-методологічні основи розвитку еколого-економічних систем досліджували Є. Борщевський, Р. Монаков, Н. Павліха, О. Солтисик, В. Даніч, В. Семенов, В. Герасименко та ін. Процесам формування сталого розвитку України присвячені дослідження В. Геєць, М. Долішнього,

В. Борщевського.

Багато українських учених досліджували проблему активізації механізмів розвитку. Істотній внесок до її вирішення зробили А. Амоша, З. Бараник, Є. Бутко, В. Бондаренко, С. Долішній, А. Мельник, Л. Федулова та ін. Механізми розвитку регіонів і регіональної політики розглядаються в працях М. Латиніна, Л. Бебенко, М. Диби, М. Згуровського та багатьох ін. Незважаючи на суттєві наукові нароби, питання про використання можливостей розвитку територіальних громад регіонів залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті – дослідити зміст поняття «розвиток» у проекції на базові територіальні одиниці регіону – територіальні громади, визначити характеристики і параметри процесів розвитку на цьому рівні і розробити методичний підхід до їх оцінювання і використання в системі стратегічного планування і управління розвитком.

Виклад основного матеріалу. Розвиток – явище об'єктивне. Існує багато дефініцій цього поняття. Як філософське поняття «розвиток» – це необоротня, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів [8], якісна зміна об'єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень, пов'язаних із трансформацією їх внутрішніх та зовнішніх змін [9; 13]. Він розглядається і як особливий тип змін, характерними рисами якого є необоротність, спрямованість і закономірність [7, с. 14 – 18].

Сталий розвиток розуміють і як процес гармонізації продуктивних сил, задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження і поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей. Також сталий розвиток визначають як процес кількісно-якісних змін, що збалансовують у суспільстві деструкцію і відновлення, розпад і з'єднання, розподіл і інтеграцію шляхом узгодження між економічним і соціальним розвитком і збереженням суспільством довкілля в просторі їх планетарного існування і співпраці [1; 4; 6; 11; 14].

Усі визначення свідчать, що розвиток має характер складного інтегрованого процесу, який базується на нарощенні ресурсного потенціалу і нагромадженні капіталу розвитку, які трансформують його рух від одного стану до іншого [10; 12]. Він трансформується і відображається в кількісних і якісних показниках [2], співставних із

його характеристиками та економічними, соціальними, екологічними, інституційними та іншими показниками стану систем і ієрархічних рівнів чи суб'єктів господарського устрою в просторі системних об'єктів країни. Однак наукові знання з природи розвитку і його практичного прояву поки не є достатньо структурованими за стадіями, етапами і рівнями його формування. Це не дозволяє з'ясувати можливості прискорення шляхів розвитку і вибудовування процесів розвитку в місцях його запровадження.

Розглянемо формування процесів розвитку первісних ланок суспільства – територій, на яких проживають сформовані громади жителів. Розвиток на цьому рівні репрезентують таким, за якого соціальні потреби задовольняються за рахунок економічної діяльності в межах економічної місткості життєвого простору [, с. 18].

Розвиток територіальних громад формується в процесі продуктивної діяльності їх складових елементів і структур, розташованих у просторі громад і процесів, спрямованих на виробництво, розподіл і споживання продукції, товарів і послуг відповідно до потреб і цілей розвитку громад і регіону в цілому.

Внесок територіальних громад у розвиток регіону здійснюється шляхом інтегрування їх діяльності в єдиний регіональний господарський, соціальний і екологічний простір. Інтеграція відбувається за допомогою цілеспрямованих дій і впровадження чітко окреслених стратегій інноваційних перетворень з урахуванням функціональних особливостей, умов існування й удосконалення різних видів процесів розвитку територій і зміни темпів їх плину. Процес розвитку громади має інтегративний характер, що формується дією кожного окремого виду діяльності як системної цілісності і дією суб'єктів, які забезпечують його розвиток. Кінцевим результатом розвитку територій є результати діяльності плину процесів у всіх територіальних громадах і здійснюваних ними видів діяльності. Злагожену взаємодію громад у просторі існування забезпечують органи місцевого самоврядування, органи влади відповідного рівня, господарюючі суб'єкти та жителі, хоча на сьогодні стан розвитку територіальних одиниць регіону неможливо назвати ні достатнім, ні сталим.

Розглядаючи територіальні громади в контексті їх розвитку, слід підкреслити, що зміст цього явища неможливо охарактеризувати одиничним показником. Воно тісно пов'язане із багатьма змінами, умовами зростання результатів діяльності і підвищення результативності її процесів за всіма напрямками – економічним, соціальним, природозберігаючим, технічним, культурним та іншими, які інтегруються

в потоках суспільного життя населення території, створюючи умови її переходу від одного стану до якісно іншого.

У наш час більшість проблем, які постали перед людством, пов'язані з його власною діяльністю, тому очевидно, що їх усунення не може бути успішним без участі людей, без усвідомлення їх залежності від природи і її ресурсів, без створення умов для формування процесів, спрямованих на забезпечення розвитку, підтримку плину цих процесів, їх інноваційного управлінського забезпечення і супроводу.

Разом із підтримкою державою процесів розвитку регіонів відповідно до державної регіональної політики і надання територіальним громадам більших прав, матеріальної і фінансової самостійності, існують об'єктивні й суб'єктивні чинники, що стримують кроки до розвитку територій і навіть призвели до існування територій, які і на сьогодні перебувають у стані ризикованого господарювання. З метою генерації продуктивності первісних ланок у спільні досягнення як самостійних суб'єктів господарювання при визначенні напрямів і заходів динамічного розвитку територій слід урахувати складну взаємодію, взаємозалежність і параметри процесів життєдіяльності, особливості і специфіку територіальних громад і їх суб'єктів господарювання, одночасно зближуючи рівні їх розвитку.

Особливої уваги потребує активізація пошуку можливостей свідомого впливу на підвищення процесів розвитку територій як мети існування суспільства і об'єкта управління. Визначення нових підходів до вирішення цієї проблеми на рівні територіальних громад і розвитку процесів їх існування сприятиме поглибленню уявлення і знань про природу процесів розвитку, що протікають на цьому рівні, їх складових, характеру їх прояву, поведінки, траєкторії і тенденції змін.

Стан розвитку суспільства визначають загальноприйняті поняття «сталість» і «збалансованість», які застосовуються для характеристики систем. Сталість означає стан системи, що розвивається, і здатність стану системи залишатися відносно незмінною, тобто зберігати структуру і функціональні особливості упродовж періоду, незважаючи на внутрішні і зовнішні фактори впливу. Друга характеристика – збалансованість – розглядається як дотримання для кожної територіальної одиниці пропорцій її потенціалів [2]. Вона відображає досягнення і сталість процесів одночасно в економічній, соціальній, екологічній системах та інших системах існування суспільства. Однак наведені характеристики розвитку і їх спільний розгляд

повністю не відображають системність і структуру явища «розвиток» у частині одночасних еволюційних змін його складових, організаційних та інших форм внутрішньої перебудови трансформаційних елементів систем. До них насамперед належать процеси розвитку. Тому характеристики цих процесів, як уявляється, крім зазначених повинні бути доповнені і описані характеристикою «комплексність» і змістом цього поняття. З урахуванням цієї характеристики для уточнення сутнісного змісту поняття процеси розвитку на рівні територіальних громад використаємо «принцип розвитку економічних систем». Він передбачає визначення основних рушійних сил еволюції розвитку економічних систем, їх підсистем та елементів з урахуванням вимог законів діалектики, розкриває сутнісні і якісні сторони розвитку систем та об'єднує їх у єдину комплексну цілісність, пояснює появу нових закономірностей на якісно нових етапах розвитку [1, с. 73].

Зміст поняття «процес розвитку територіальних громад» пропонуємо розкривати тріадою взаємопов'язаних дефініцій: «сталість», «збалансованість» і «комплексність». Оскільки на рівні міських територіальних громад регіонів поняття «сталий, збалансований, комплексний розвиток процесів» не виокремлюється ні в нормативно-законодавчих, ні в науково-методичних джерелах, розглянемо його більш детально.

Визначення цього поняття, як і будь-яких інших понять, повинно базуватися на знаннях класичних категорій і законів розвитку суспільства і врахуванні їх прояву в суспільних явищах, що виражають внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки в системі суспільної праці і необхідності їх урахування в різноманітних формах діяльності і процесах їх ефективної розбудови.

Сутність першої характеристики «сталість розвитку» ґрунтується на суттєвих еволюційних зв'язках і їх раціональному поєднанні, побудованих з узгодженням спільних цілей, потреб і інтересів людей, на визначенні причинно-наслідкових зв'язків і їх урахуванні в підтримці рівноважного стану складових середовища життєдіяльності соціуму. З огляду на зазначене «сталість процесів розвитку територіальних громад» пропонується розглядати як здатність процесів життєдіяльності і їх ресурсного потенціалу створювати умови для побудови, підтримки і збереження встановлених векторів і напрямів позитивного розвитку суспільства, недопущення зниження досягнутих результатів попередньо досягнутого

рівня розвитку, здатності протистояти негативним впливам, формування і забезпечення взаємопідтримки і взєморозвитку учасників процесів.

Сталість процесів проявляється у збереженні їх оптимальної структури і раціонального плину процесів, збереженні позитивних напрямів і темпів розвитку незалежно від впливу зовнішніх факторів, підтримці рівномірності розвитку з боку всієї сукупності суспільно-економічних і політичних чинників і їх траєкторій за параметрами, що створюють і забезпечують умови керованості розвитку.

Характеристика «збалансованості процесів розвитку» випливає з дотримання закону пропорційності, який виражає необхідні зв'язки між прогресом продуктивних сил, поглибленням суспільного поділу праці і об'єктивною необхідністю пропорційного прискореного розвитку всіх складових розвитку і їх потенціалів. Збалансованість параметрів процесів розвитку територій зумовлюється і дією інших законів – закону зростання потреб, закону продуктивності праці, кількісно-якісних перетворень та ін. Їх урахування дозволяє надати цій дефініції такий зміст: «збалансованість процесів розвитку» розглядається як забезпечення і дотримання раціональних пропорцій, співвідношень, обсягів, структури, результатів і ефективності із суміжними процесами суспільної діяльності в рівномірному споживанні і відтворенні елементів ресурсного потенціалу економічних, соціальних і природних процесів територій, рівномірному запровадженні новітніх технологій у всіх видах діяльності. Це дозволяє долати деструктивні зв'язки і диспропорції, а також забезпечувати формування гармонійності й узгодженості у відносинах між численними суб'єктами господарювання, влади і жителями в системі «суспільство – природа – людина» і одночасного розвитку всіх її складових.

Комплексність як сутнісна характеристика поняття і параметрів процесу розвитку ґрунтується на врахуванні низки законів економічної організації, які виражають сталі й суттєві зв'язки між елементами і які є рушійними силами розвитку: закон синергії, закон цілісності, закон появи в організаціях спільної мети, закон поетапного розвитку, закон самозабезпечення, закон необхідного різноманіття, закон зворотного зв'язку та ін. Комплексність процесів розвитку відображається в поєднанні і врахуванні ролі всіх суб'єктів господарювання, узгодженні їх інтересів з інтересами територіальної спільноти в цілому, а також у використанні спільного ресурсного потенціалу для забезпечення їх внутрішньої рівноваги і скоординованості

розвитку всіх складових процесів.

Наведений сутнісний зміст поняття «сталість, збалансованість і комплексність процесів розвитку» і його факторних показників дозволяє більш глибоко зрозуміти складне явище «розвиток територіальних громад», сформулювати світоглядну ідеологію формування їх майбутнього стану, надати цілісну картину формування громади, доміанти зростання, умови, які необхідно створити для здійснення позитивних трансформаційних зрушень, отримати інформацію про складові потенціалу прискорення руху і глибоко переконатись у необхідності пошуку інноваційних підходів для активізації шляхів переходу на сталий, збалансований, комплексний розвиток регіону.

Фактори, що впливають на досягнення кінцевих результатів нового рівня розвитку за рахунок підвищення сталості, збалансованості і комплексності стану і плинності процесів розвитку у відносно самостійних системах господарювання, сприяють якісним перетворенням, і їх показники можна уявити за змістом матриць (табл. 1, 3, 5), а ознаки і характеристики показників – за табл. 2, 4, 6.

Аналіз матричного зображення факторів процесів розвитку територіальних громад і їх складових стає ілюстрацією того, що для всіх систем громади чи регіону майже всі критерії розвитку процесів є спільними, що дозволяє об'єднувати цілі розвитку і застосовувати для подальшого аналізу і формування управлінських впливів однаковий методологічний інструментарій оцінювання. Серед показників наведених факторів розвитку використовуються якісні і кількісні, які будуть корелювати з результатами певної діяльності і їх взаємозалежністю. Їх кількість на першому етапі побудови системи оцінювання бажано обмежити, хоча згодом вони можуть доповнюватись і замінюватись. Перевагу слід надавати тим із них, які вже мають натуральні вимірювачі і змінюються в часі і просторі залежно від умов існування систем та їх процесів.

Оскільки на будь-який процес у системі просторового господарювання територіальних громад впливає безліч внутрішніх і зовнішніх факторів, а результати визначаються їх взаємодією, при оцінюванні можливостей подальшого розвитку, необхідно проаналізувати поведінковий вплив факторів, тенденцій змін кожного та їх сукупності, що формує динаміку розвитку окремих систем і територіальної громади в цілому.

Визначені факторні критерії і показники сталості, збалансованості і комплексності процесів розвитку кожної системи регіону і їх елементів дозволяють уявити простір впливу на формування цього явища, його ознаки, їх несуперечливість, адаптивність, концептуальну цілісність формування і здатність пристосування до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Таблиця 1

Факторні критерії сталості процесів розвитку систем регіону

Критерій розвитку Система регіону	Забезпечення оптимальної структури елементів і процесів системи	Підтримка незмінності векторів прогресивного руху системи	Недопущення зниження досягнутих результатів функціонування і діяльності	Здатність процесів протистояти негативним впливам	Надійність кооперативних взаємозв'язків між основними забезпечувальними і обслуговуючими процесами	Безперервність і міцність взаємозв'язків у співпраці в циклі «виробництво – розподіл – споживання»	Рівномірність розвитку складових процесів системи	Відповідність часу плину процесів розвитку заданим часовим параметрам
Економічна	+	+	+	+	+	+	+	+
Екологічна	+	+	+	+	-	+	+	-
Соціальна	+	+	+	+	+	+	+	+

Таблиця 2

Характеристика факторів і показників сталості процесів розвитку

Фактор розвитку систем	Характеристика фактору	Кількісні і якісні ознаки показників сталості
Забезпечення оптимальної структури активних елементів і процесів системи	Відсутність необґрунтованих і невикористовуваних продуктивних елементів	Співставність потужностей продуктивних елементів, процесів і коефіцієнтів їх використання
Підтримка незмінності векторів прогресивного руху системи	Усі вектори прогресивного руху імплементовані в напрями діяльності і заходи щодо їх забезпечення	Стійка позитивна динаміка запланованих показників розвитку
Відсутність тенденцій зниження досягнутих результатів функціонування і діяльності	Результати діяльності мають тенденцію до підвищення або збереження стосовно стартових умов	Тенденції зміни результатів кінцевої діяльності мають стійку позитивну динаміку
Здатність процесів протистояти негативним впливам	Негативні впливи навколишнього середовища не впливають на стан процесів розвитку	Відхилення від запланованого обсягу діяльності і часу його здійснення відсутні
Надійність кооперативних зв'язків між основними, забезпечувальними і обслуговуючими процесами	Сукупність основних, забезпечувальних і обслуговуючих процесів і зв'язків між ними характеризується гармонійністю і злагодженістю	Відхилення від ритму плину процесів з причини їх незабезпечення відсутні
Безперервність і міцність взаємозв'язків у співпраці в циклі «виробництво – розподіл – споживання»	Взаємозв'язки між процесами постачання ресурсів – виробництво (послуг чи товарів), розподіл, їх реалізація і фінансові потоки – міцні і безперервні	Відхилень у діяльності щодо організації, виробництва, реалізації і фінансування не спостерігається
Рівномірність розвитку складових процесів систем	Інвестиційні заходи рівномірно охоплюють усі напрями, види і елементи діяльності	Здійснювані інвестиції спрямовуються на рівномірний і збалансований розвиток усіх складових
Відповідність часу плину процесів розвитку заданим часовим параметрам	Забезпечення ритмічності плину процесів розвитку	Час плину процесів і отримання очікуваного результату дотримується

Таблиця 3

Факторні критерії збалансованості процесів розвитку систем регіону

Критерій розвитку Система регіону	Рациональні пропорції співвідношень кількості і обсягів структурних елементів	Обґрунтованість обсягів і питомої ваги кожного виду діяльності за загально-визначеними процесами	Забезпечення безперервності і збалансованості часу плину процесів розвитку	Обґрунтованість і раціональність споживаних ресурсів	Збалансованість споживання і оновлення відтворювальних ресурсів	Збалансованість темпів старіння (амортизація) і відновлення основних засобів	Єдність і збалансованість інформаційної бази
Економічна	+	+	+	+	+	+	+
Екологічна	-	+	+	+	+	+	+
Соціальна	+	+	+	+	+	+	+

Таблиця 4

Характеристика збалансованості процесів розвитку систем регіонів

Фактор розвитку	Характеристика фактору	Кількісні і якісні ознаки показників збалансованості
Рациональні пропорції співвідношень кількості і обсягів структурних елементів	Структура елементів і процесів збалансована з видами діяльності	Питома вага кожного елемента структури, його виду і призначення обґрунтована його потребами і роллю в спільній діяльності
Обґрунтованість обсягів питомої ваги кожного виду діяльності загальним потребам	Обсяги і питома вага кожного виду діяльності обґрунтовані і забезпечують реалізацію поставлених цілей	Діяльність щодо досягнення поставлених цілей збалансована за видами, обсягами, часом обслуговування процесів розвитку
Забезпечення безперервності і збалансованості часу плину процесів	Час на проектування підготовки і плин процесів не порушується	Відхилення часу плину процесів відсутнє
Обґрунтованість і раціональність споживаних ресурсів	Структура і витрати споживаних ресурсів визначаються відповідно до науково обґрунтованих норм, нормативів і правил споживання	Порушень норм, нормативів і граничних меж споживання ресурсів не спостерігається
Збалансованість споживання й оновлення відтворювальних ресурсів	Процеси споживання й оновлення відтворювальних ресурсів синхронізовані	Обсяги споживання відтворюваних ресурсів на пряму корелюють з їх оновленням
Збалансованість темпів старіння (амортизації) і відновлення виробничих засобів	Збалансованість темпів і обсягів інвестування з процесами старіння виробничих засобів	Темпи обсягів інвестування в обладнання більші або дорівнюють темпам процесів його оновлення
Єдність і збалансованість інформаційної бази	Інформаційні ресурси повністю забезпечують потреби управління і проектування, організації, плину і супроводу процесів розвитку	Відсутність і недостатність інформації не спостерігається. Інформаційні ресурси повністю задовольняють інтереси функціонування систем, їх елементів, об'єктів розвитку і суб'єктів управління

Таблиця 5

Факторні критерії комплексності процесів розвитку систем регіону

Критерій розвитку	Степінь заохочення і активності зацікавлених сторін у суспільному розвитку всіх суб'єктів господарювання	Узгодженість цілей і завдань розвитку елементів системних складових регіону	Узгодження змісту цілей розвитку з принципами ноосферної концепції розвитку	Врівноваженість наявних виробничих потужностей процесів із професійною кваліфікаційною структурою працюючих	Наявність узгодженого комплексу всіх видів необхідних ресурсів	Пріоритет у використанні інвестиційних ресурсів надається проблемам, які вирішують комплекс питань
Система регіону						
Економічна	+	+	+	+	+	+
Екологічна	-	+	+	+	-	+
Соціальна	+	+	+	+	+	+

Таблиця 6

Характеристики факторів і показників комплексності процесів розвитку систем регіонів

Фактор розвитку	Характеристика фактору	Кількісні і якісні ознаки і показники комплексності
Степінь заохочення і активності зацікавлених сторін у суспільному розвитку всіх суб'єктів господарювання	Рівна участь усіх зацікавлених сторін у здійсненні необхідних видів діяльності в процесах розвитку	Пропорційне залучення жителів влади і бізнесу в управлінні і здійсненні процесів розвитку
Узгодженість цілей і завдань розвитку елементів системних складових регіону	Цілі і завдання розвитку охоплюють потреби всіх систем регіону і їх елементів	У складі цілей і завдань розвитку регіону пропорційно представлені стратегічні напрямки забезпечення потреб усіх систем регіону
Узгодження змісту цілей розвитку з принципами ноосферної концепції розвитку	Цілі розвитку регіону сформульовані й обґрунтовані відповідно до ноосферної концепції розвитку і її принципів	Цілі розвитку регіону узгоджені й охоплюють усі складові системи регіону й обґрунтовані ноосферними принципами розвитку
Врівноваженість наявних виробничих потужностей процесів із професійною кваліфікаційною структурою працюючих	Потужності для виробництва основних видів продукції, послуг і робіт раціонально співвідносні з обслуговуючими і допоміжними потужностями і професійно-кваліфікаційною структурою працюючих	Виробничі, основні, обслуговуючі і допоміжні господарські комплекси збалансовані із професійно-кваліфікаційною структурою працюючих
Наявність узгодженого комплексу всіх видів необхідних ресурсів	Використовувані ресурси обґрунтовані за потребами, обсягами, структурою і враховані в ресурсному потенціалі	Ресурсний потенціал систем має риси необхідного комплексного, гнучкого, економічно доцільного і інтегрованого стратегічного ресурсу
Пріоритет у використанні інвестиційних ресурсів надається проблемам, які вирішують комплекс питань	Обсяги інвестицій спрямовуються, у першу чергу, на вирішення комплексних проблем, які мають різноспрямований вплив на стан господарюючих суб'єктів	Інвестиційні вкладення дозволяють одночасно вирішити низку проблемних питань без шкоди для досягнення головної мети

Особливістю цих факторних критеріїв є їх прямиий зв'язок зі стратегією і політикою розвитку територіальних громад, для яких вимір, врахування і оцінювання сталості, збалансованості і комплексності розвитку створює інформаційно-аналітичне підґрунтя для обґрунтування шляхів і завдань їх подальшого інноваційного вдосконалення. Показники стану процесів розвитку характеризують «фундамент» розвитку систем, їх придатність і спроможність до виконання нових завдань і задоволення зростаючих потреб населення.

Відповідно до зазначених аспектів пропонується логіко-змістовний алгоритм формування стану сталості, збалансованості й комплексності процесів розвитку територіальних громад і технології їх оцінювання (рисунок). Він дозволяє виокремити характеристики і параметри процесів розвитку систем за їх функціональними складовими, визначити стан розвитку процесів за параметрами їх керованості, здійснити оцінку стану розвитку окремих систем територіальних громад і їх сукупної цілісності. Доречно зазначити, що при розробці алгоритму формування інтегрованого процесу сталості, збалансованості і комплексного розвитку територіальних громад з метою спрощення уявлення, зниження трудомісткості проектування і відпрацювання методологічних засад і аспектів розвитку були враховані не всі їх відносно самостійні системи. Наприклад, відсутня система загальнолюдського розвитку та ін. Їх урахування передбачено при розширенні дослідження проблемних питань розвитку в подальшому.

Оцінювання стану процесів розвитку за визначеними факторами сталості, збалансованості і комплексності створює певні труднощі, оскільки більшість їх показників належать до таких, що поки недостатньо враховуються у звітності і слабо формалізуються. Тому для їх оцінювання слід використовувати: експертні методи: метод ранжування, метод аналізу ієрархій, систему коефіцієнтів Фішера, метод бальної оцінки й адаптивні економіко-математичні моделі, які враховують неповноту і неадекватність інформації.

Як кінцеві показники оцінювання стану розвитку доцільно використовувати інтегровані індекси, хоча можуть бути застосовані й інші моделі оцінювання.

Логіко-змістовний алгоритм формування інтегрованого процесу сталості, збалансованості і комплексності розвитку територіальних громад

Після встановлення «базового» рівня розвитку кожної системи здійснюється його співставлення із запланованою, або «нормативною», стратегічною величиною кожного показника і в цілому для їх сукупності, визначаються відхилення у значеннях показників і причини, що їх спричинили, оцінюються можливості й засоби подолання «відхилень» та необхідні дії для коригування й управління поліпшенням стану розвитку процесів. Цей етап оцінювання дозволяє встановити «фундамент», чи «стартове підґрунтя», для вибору заходів подальшого розвитку територіальних громад як самостійних одиниць регіонів.

Параметрами безпосереднього стратегічного планування підвищення рівня розвитку стають показники співвідношень, питомої ваги і структури елементів (табл. 2, 4, 6), які відображають стан надійності, стійкості й інноваційності технічної, технологічної, організаційної та інших складових процесів, які формують «фундамент» розвитку систем.

Використання базових показників стану «фундаменту» розвитку починається на стадії стратегічного прогнозування і планування. При цьому базові показники розглядаються як параметри «входу» в систему діяльності, являючи собою наявний ресурс розвитку, що використовується для здійснення конкретних видів діяльності і підлягає інноваційному вдосконаленню для отримання необхідних результатів.

З часом, коли алгоритми впливу на визначення, технологію оцінювання і застосування показників рівня розвитку будуть відпрацьовані й автоматизовані, при оцінюванні можуть більш широко враховуватись особливості кожного елемента процесів, що підвищує надійність інструментів обґрунтування рішень, які приймаються.

Оцінювання й інтерпретація впливу показників підвищення рівня розвитку процесів на підвищення результатів діяльності можливе за допомогою співставлення індексів підвищення рівня розвитку процесів з індексами підвищення показників господарської соціально-економічної діяльності регіонів. При цьому відставання темпів результатів діяльності від темпів зростання рівня розвитку ідентифікується як неякісна і неефективна діяльність влади, суб'єктів господарювання і працівників регіонів у відповідних напрямках, галузях і видах діяльності.

Фактично досягнуті показники стану розвитку можуть порівнюватися з «еталонними» величинами. За «еталон розвитку» може обиратися величина індексу, яка дорівнює одиниці, або потрапляє в інтервал бажаного рівня досягнення чи

збільшення конкретного показника. Запропонований підхід до формування інформаційно-аналітичних засад управління розвитком територіальних громад шляхом обґрунтування, запровадження й оцінювання параметрів сталості, збалансованості і комплексності процесів розвитку, створюють умови для покращення матеріально-виробничої, технологічної, організаційної та інших складників побудови нової, інноваційно спрямованої системи самоврядування і управління територіальних громад.

Висновки. Узагальнюючи результати здійсненого дослідження, можна дійти таких висновків:

Проблема сталого розвитку суспільства, незважаючи на велику увагу до її вирішення з боку світової спільноти, науковців, влади, політиків, продовжує поглиблюватись. Однією з причин такого стану є зосередження уваги до цього явища переважно на глобальному рівні країн, областей регіонів. До того ж багатоаспектний спектр питань розглядається на ґрунті кінцевих показників і вже сформованих тенденцій сталості розвитку країн, регіонів чи біосферного різноманіття. Значно менше уваги приділяється джерелам формування розвитку на первинному рівні існування суспільства – на рівні територіальних громад. Саме на цьому рівні зосереджуються і забезпечуються умови подальшого розвитку шляхом формування процесів його прояву і плину.

Для вирішення проблемних питань процесів, які формують стан розвитку територіальних громад, треба мати чітке уявлення про їх характеристики, параметри і методи оцінювання проміжного й кінцевого результату розвитку. Виокремлені в дослідженні характеристики і показники сталості, збалансованості і комплексності процесів розширюють і поглиблюють понятійний апарат розвитку, глибше розкривають сутність інтегрованого поняття «сталий розвиток суспільства» на низовому рівні за рахунок виокремлення характеристик сталості, збалансованості і комплексності його процесів і методу отримання кумулятивної оцінки їх досягнутого рівня. Це дозволяє створити інформаційно-аналітичну базу оцінювання стану цього явища на рівні територіальних громад, їх систем, господарюючих суб'єктів і органів влади.

Оптимальне поєднання параметрів і характеристик процесів розвитку на основі врахування їх взаємозв'язків дозволить створити умови для їх керованості й урегульованості, обґрунтованості запропонованих заходів і проектів розвитку, обирати

уніфіковані інструменти, методи і механізми впливу на якість плину процесів, слугувати чинниками інноваційних структурних, організаційних, інституційних, економічних і соціальних перетворень на мікрорівні суспільства.

Індексний метод узагальнення сукупності локальних характеристик і параметрів розвитку для отримання кумулятивної оцінки його стану дозволяє удосконалити прикладні засади розвитку, кількісно обґрунтувати подальші заходи і залучення в цей процес ще не використаних резервів і можливостей.

Напрямами подальших досліджень вирішення проблемних питань розвитку на рівні територіальних громад є пошук існуючих можливостей розвитку і їх раціональне використання, подальше удосконалення методів оцінювання, які б дозволяли визначити «люфти» в розвитку всіх систем територіального господарювання, господарюючих суб'єктів, влади і місцевої спільноти та ліквідувати їх.

Список використаних джерел

1. **Васюткіна Н. В.** Методологічні засади управління сталим розвитком авіапідприємств : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Васюткіна Наталія Володимирівна; Нац. авіаційний ун-т. – Київ, 2015.– 38 с.
2. **Гончаров А. В.** Устойчивое развитие региона: потенциал, факторы, критерии, индикаторы / А. В. Гончаров // Казанская наука. – 2015. – № 1. – С. 53 – 57.
3. **Економічна** енциклопедія. У 3 т. Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Академія, 2002. – 952 с.
4. **Залуцький В. П.** Сутність соціально-економічного розвитку машинобудівних підприємств: методи та принципи їх забезпечення / В. П. Залуцький // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 163 – 169.
5. **Карамушка В.** Екологічна збалансованість стратегічних ініціатив і проектів (Інтегрування довкільних аспектів у стратегічне планування та проектну діяльність) : практ. посіб. / В. Карамушка ; за ред. В. Кучинського. – Київ : К.І.С, 2012. – 138 с.
6. **Мартинов С. В.** Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук. : 08.07.02 / Мартинов Сергій Вікторович. ; М-во аграр. політики України, Держ. агрокол. ун-т. – Житомир, 2004. – 20 с.
7. **Марушевський Г. Б.** Інтеграція управлінських рішень для

збалансованого розвитку : посібник / Г. Б. Марушевський ; [Проект європейського союзу «Додаткова підтримка»]. – Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2014. – 250 с.

8. **Новейший** философский словарь. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/6/208/771029.html>.

9. **Прямухіна Н. В.** Методи управління трансформаційними зрушеннями регіонального економічного простору / Н. В. Прямухіна // Вісн. Черкас. технол. ун-ту. Сер. «Економіка». – Черкаси : ЧДТУ, 2015. – Вип. 40. – Ч. 4. – Режим доступу : http://snu.edu.ua/docs/science/referat/autoreferat_priamukhina_n_v.pdf.

10. **Прямухіна Н. В.** Регіональний економічний простір / Н. В. Прямухіна // Закони розвитку : вісн. Дніпропетр. ун-ту. Сер. «Економіка». – Дніпропетровськ : ДНУ, 2015. – № 9(3). – С. 203 – 209.

11. **Телешевська С. М.** Оцінка факторів сталого розвитку підприємств хлібопекарської галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Світлана Михайлівна Телешевська ; Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса, 2016. – 22 с.

12. **Филяк М.** Интеграция показателей устойчивого развития в новую стратегию развития региона. Новый подход на базе многофакторных индексов создаёт систему «маркеров человечности» в реализации стратегии региона: монография / Максим Филяк. – Саарбрюккен : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 260 с.

13. **Філософський** енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

14. **16 принципів** сталого розвитку громади. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/articles/30364/>

List of references

1. **Vasiutkina N. V.** Metodolohichni zasady upravlinnia stalym rozvytkom aviapidpriemstv : avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04 / Vasiutkina Nataliia Volodymyrivna; Nats. aviatsiinyi un-t. – Kyiv, 2015.– 38 s.

2. **Goncharov A. V.** Ustoychivoe razvitie regiona: potentsial, faktoryi, kriterii, indikatoryi / A. V. Goncharov // Kazanskaya nauka. – 2015. – № 1. – S. 53 – 57.

3. **Ekonomichna** entsyklopediia. U 3 t. T. 3 / redkol. : S.V. Mochernyi (vidp. red.)

[та ін.]. – Kyiv : Akademiia, 2002. – 952 s.

4. **Zalutskyi V. P.** Sutnist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku mashynobudivnykh pidpriemstv: metody ta pryntsyry yikh zabezpechennia / V. P. Zalutskyi // Nauk. visn. NLTU Ukrainy. – 2009. – Vyp. 19.11. – S. 163 – 169.

5. **Karamushka V.** Ekolohichna zbalansovanist stratehichnykh initsiatyv i proektiv (Intehruvannia dovkilnykh aspektiv u stratehichne planuvannia ta proektну diialnist) : prakt. posib. / V. Karamushka ; za red. V. Kuchynskoho. – Kyiv : K.I.S, 2012. – 138 s.

6. **Martynov S. V.** Zabezpechennia staloho rozvytku ahrarnoho sektoru rehionu: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk. : 08.07.02 / Martynov Serhii Viktorovych. ; M-vo ahrar. polityky Ukrainy, Derzh. ahroekol. un-t. – Zhytomyr, 2004. – 20 s.

7. **Marushevskiy H. B.** Intehratsiia upravlinskykh rishen dlia zbalansovanoho rozvytku : posibnyk / H. B. Marushevskiy ; [Proekt yevropeiskoho soiuzu «Dodatkova pidtrymka»]. – Kyiv : Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii, 2014. – 250 s.

8. **Noveyshiy** filosofskiy slovar. – Rezhim dostupa : <http://www.slovopedia.com/6/208/771029.html>.

9. **Priamukhina N. V.** Metody upravlinnia transformatsiinymy zrushenniamy rehionalnoho ekonomichnoho prostoru / N. V. Priamukhina // Visn. Cherkas. tekhnol. un-tu. Ser. «Ekonomika». – Cherkasy : ChDTU, 2015. – Vyp. 40. – Ch. 4. – Rezhym dostupu : http://snu.edu.ua/docs/science/referat/autoreferat_priamukhina_n_v.pdf.

10. **Priamukhina N. V.** Rehionalnyi ekonomichnyi prostir / N. V. Priamukhina // Zakony rozvytku : visn. Dnipropetr. un-tu. Ser. «Ekonomika». – Dnipropetrovsk : DNU, 2015. – № 9(3). – S. 203 – 209.

11. **Teleshevska S. M.** Otsinka faktoriv staloho rozvytku pidpriemstv khlibopekarskoi haluzi : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04 / Svitlana Mykhailivna Teleshevska ; Odes. nats. ekon. un-t. – Odesa, 2016. – 22 s.

12. **Filyak M.** Integratsiya pokazateley ustoychivogo razvitiya v novuyu strategiyu razvitiya regiona. Novyyi podhod na baze mnogofaktornykh indeksiv sozdaYot sistemu «markerov chelovechnosti» v realizatsii strategii regiona: monografiya / Maksim Filyak. – Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 260 s.

13. **Filosofskiy** entsiklopedichniy slovnik / golova redkol. V. I. Shinkaruk. – Kyiv : Abris, 2002. – 742 s.

14. **16** **pryntsyv** staloho rozvytku hromady. – Rezhym dostupu :
<http://gurt.org.ua/articles/30364/>

Надійшла до редколегії 15.05.17